

The article envisages the characteristics of value orientations as a central component of psychological personality structure, peculiarities of social determination of human behavior, self-regulation and its prediction of an analysis of motivational value structures adequate to the new situation, and studied the motivational value states and processes of formation of civil identity, the influence the content of value orientations to professional identity of future teachers in learning in high school, including the analysis of specificity values of modern students Technicalities, identified hierarchy «significant values» depending on the purpose for which these values are focused, determined the distribution of specific activities that are required to implement a particular value. Reveals the essential characteristics of values, in particular, based on value orientations are subjectively chosen and taken steps to meaningful for the individual values, value orientations are expressed for the purposes of behavior and activity as well as the means to achieve them, are based on choosing the appropriate course of action, inner sense of value orientations serve personal meanings, manifested in personal settings, in readiness to act in a certain way. Addressing a factor of socially active young man's position, values affect her relationship needs and development and identity formation on life choices.

Keywords: values, valuation, professional values, life purpose, the structure of the individual, professional and pedagogical orientation.

Отримано: 19.01.2013 р.

УДК 159.923:316.75–053.8

Т.Б.Партико

Особистісні чинники вікових змін життєвих цінностей у дорослому віці

Досліджено особистісні чинники життєвих цінностей у ранній та середній дорослості. Найбільше риси особистості впливають на життєві цінності чоловіків раннього дорослого віку, найменше – на цінності жінок цього віку. Одні біологічно зумовлені риси (експресивність та екстраверсія) мають значний вплив, інші (емоційність) – незначний. Соціально зумовлені риси (самоконтроль і прихильність) найбільше впливають на ціннісні орієнтації чоловіків у ранній дорослості; для жінок такого впливу не виявлено. У дорослому віці пріоритетними для чоловіків є власний престиж, соціальні контакти, захоплення і фізична активність; для жінок – збереження індивідуальності, саморозвиток і захоплення.

Ключові слова: життєві цінності, екстраверсія, експресивність, самоконтроль, дорослість.

Исследованы личностные факторы жизненных ценностей в ранней и средней взрослости. Больше всего черты личности влияют на жизненные ценности мужчин периода ранней взрослости, меньше всего – на ценности женщин этого возраста. Одни биологически обусловленные черты (экспрессивность и экстраверсия) оказывают значительное влияние, другие (эмоциональность) – незначительное. Социально обусловленные черты (самоконтроль и привязанность) больше всего влияют на ценностные ориентации мужчин в ранней взрослости; для женщин такого влияния не выявлено. Во взрослом возрасте приоритетными для мужчин являются личный престиж, социальные контакты, увлечения и физическая активность; для женщин – сохранение индивидуальности, саморазвитие и увлечения.

Ключевые слова: жизненные ценности, экстраверсия, экспрессивность, самоконтроль, взрослость.

Постановка проблеми. Проблема співвідношення життєвих цінностей та індивідуальних особливостей людини бере початок у творах німецького філософа та психолога Едуарда Шпрангера, якій у своїй основній праці “Форми життя” (1914) описав шість типів людей і відповідні їм ціннісні орієнтації. Упродовж ХХ ст. основна увага науковців, як зазначають Дж. Капрара і Д. Сервон [2, с. 327], приділялась не питанням взаємозв’язку цінностей і характеру, а не пов’язаним з цінностями диспозиціям.

Дослідження проблематики цінностей здебільшого стосуються підлітково-юнацького віку, бо на цей період, як вказують вчені (О. Крючков, Л. Крючкова, Я. Поторій, М. Скок), припадає особиста ідентифікація молодої людини, і тому потреба у чітких ціннісних орієнтаціях помітно зростає [3, с. 71-76; 4, с. 36-39; 5, с. 128-132]. У дорослому віці життєві цінності людини стабілізуються. У результаті дії законів геронтогенезу дедалі більше відбувається їхня індивідуалізація та статева диференціація. Віковий аспект змін ціннісних орієнтацій сучасних чоловіків та жінок періоду ранньо-середньої дорослості у взаємозв’язку з диспозиціями особистості ще не знайшов достатнього висвітлення у вітчизняній науці. Враховуючи те, що людині постмодерного суспільства загрожує втрата основ загальних цінностей, проблема особистісних чинників життєвих цінностей стає актуальною і своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нашій роботі життєві цінності розуміються як вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, напрямлена на певний аспект соціальних цінностей.

Вивчаючи цінності у дорослому віці, сучасні персонологи аналізують їх вплив на такі психологічні конструкти, як мотивація, прийняття рішення, емоції. Виявлено, що суб'єктивна цінність результату діяльності частково визначає рівень мотивації досягнення цього результату і відповідну емоційну реакцію людини [2, с. 328].

У другій половині ХХ ст. посилювався інтерес до детермінант ціннісних орієнтацій людини. Соціально-біологічна теорія цінностей Е. Уілсона (1975) акцентує увагу на біологічно зумовлених структурних компонентах особистості як чинниках життєвих цінностей людини [6]. На думку вченого, цінності, будучи результатом генетичної адаптації, головна функція якої – забезпечення біологічної репродукції, є генетично детермінованими. На обмеженість такого підходу вказували різні дослідники, роблячи наголос на соціальних чинниках цього феномена. Наприкінці ХХ ст. Г. Ролстон (1999), критикуючи редуccionізм Е. Уілсона і стверджуючи культурну зумовленість людських цінностей, зазначив, що повністю відмовитись від ідеї їхньої біологічної зумовленості недоцільно [7].

Іншим важливим, на нашу думку, аспектом дослідження життєвих цінностей людини у дорослому віці у визначення їхньої пріоритетності. Р. Інглхарт (1996) стверджує, що економічні труднощі висувають на передній план матеріальні цінності, тоді як економічний добробут веде до пріоритетності таких нематеріальних цінностей, як, наприклад, повага та самореалізація [8]. Проте результати дослідження Я. Поторій особливостей ціннісно-мотиваційної сфери українських студентів свідчать про інше: цінність “матеріального забезпечення життя” опинилась на шостому місці з одинадцяти, а перші позиції посідали ті, які пов'язані з духовними потребами молоді [4, с. 36-39]. З точки зору Р. Інглхарта, враховуючи економічне положення переважної частини українського студентства, результати мали б бути протилежними. Виникає питання, яке значення матиме матеріальне положення у житті дорослої людини, коли цінності набувають стійкої форми, а матеріальне становище стабілізується.

Метою нашого емпіричного дослідження було виявлення ролі особистісних чинників у формуванні життєвих цінностей осіб дорослого віку. Завданнями дослідження було порівняти найбільш та найменш пріоритетні життєві цінності та сфери життєдіяльності чоловіків та жінок у період ранньої та середньої дорослості. Особлива увага була звернута на пошук взаємозв'язку цих цінностей з такими особистісними рисами, як екстраверсія,

прихильність, самоконтроль, емоційність і експресивність залежно від віку та статі людини.

Процедура проведення дослідження та використані методики. Обстежено 170 осіб дорослого віку: 83 – періоду ранньої дорослості (21-40 років, середній вік 29 років) і 87 – періоду середньої дорослості (41-60 років, середній вік 50 років). З-поміж осіб ранньої дорослості у дослідженні взяли участь 38 чоловіків і 45 жінок, середньої дорослості – 42 чоловіків і 45 жінок. Усі обстеження проводились індивідуально.

Були використані морфологічний тест життєвих цінностей В. Сопова і Л. Карпушиної та п'ятифакторний особистісний опитувальник МакКрае-Коста. Тест життєвих цінностей дав можливість виявити, наскільки важливими для людини є саморозвиток, духовні задоволення, креативність, соціальні контакти, власний престиж, особисті досягнення, матеріальне положення і збереження власної індивідуальності, а також, наскільки вагомою є їхня реалізація у професійній, освітній, сімейній, суспільній сферах, в особистих захопленнях та фізичній активності людини. П'ятифакторний особистісний опитувальник спрямований на діагностування таких диспозицій особистості: екстраверсія, прихильність, самоконтроль, емоційність і експресивність. Екстраверсія, емоційність і експресивність були емпіричними показниками біологічно зумовлених рис особистості, прихильність і самоконтроль – соціально зумовлених. Для перевірки достовірності даних застосовані порівняльний аналіз (t-тест Стьюдента), кореляційний аналіз (r-Пірсона) та факторний аналіз (Варімакс-обертання головних компонент).

Результати емпіричного дослідження. Для з'ясування вікових змін життєвих цінностей у різних сферах життєдіяльності порівнювались середні показники стенових норм для осіб ранньої та середньої дорослості та виявлялась їхня пріоритетність. У зв'язку з тим, що з віком зростає статева диференціація психічних проявів людини, дані представлені окремо для чоловіків і жінок двох вікових груп.

Найважливішими цінностями для чоловіків у період ранньої дорослості виявились власний престиж ($M=6,579$), соціальні контакти ($M=6,553$) та саморозвиток ($M=6,500$); у період середньої дорослості – збереження індивідуальності ($M=6,190$), власний престиж ($M=6,190$), соціальні контакти ($M=5,929$). Цінність саморозвитку для них істотно знижується від ранньої до середньої дорослості ($t=2,056$ при $p=0,043$). Зі сфер життєдіяльності для чоловіків 21-40 років найважливішими є захо-

плення ($M=6,711$), сімейна сфера ($M=6,553$), фізична активність ($M=6,184$) і професійна сфера ($M=6,135$); у 41-60 років – фізична активність ($M=6,143$) і захоплення ($M=5,929$).

Отже, власний престиж та соціальні контакти – це ті цінності, які у чоловіків залишаються пріоритетними упродовж зрілості. Основними сферами їхнього прояву є хобі та фізична активність. Які особистісні риси сприяють формуванню цих цінностей? Роль соціальних контактів зростатиме у чоловіків, які вирізняються легким ставленням до життя і довіряють радше інтуїції та почуттям, ніж здоровому глузду ($r=0,410$; $r=0,331$). Зазначена риса при переході від ранньої до середньої дорослості стає менш вираженою ($t=2,257$ при $p=0,027$): чоловіки починають більш реалістично та тверезо дивитись на життя. У чоловіків ранньої дорослості цінність соціальних контактів більш виражена в екстравертованих осіб ($r=0,363$), а середньої – в більш емоційних та імпульсивних ($r=0,338$). Цінність власного престижу більш характерна комунікабельним, домінуючим чоловікам 21-40 років, які люблять привертати до себе увагу ($r=0,346$), і водночас мають добрий самоконтроль ($r=0,397$).

Чоловіки, які схильні до різноманітних захоплень у ранній дорослості, є більш активні та комунікабельні ($r=0,328$); у середній дорослості вони вирізняються більшою прихильністю до людей, чуйністю, повагою до інших ($r=0,320$) та легким ставленням до життя ($r=0,398$). Надання переваги фізичній активності в чоловіків 21-40 років пов'язана з більш безтурботним ставленням до життя, пластичністю поведінки ($r=0,494$), активністю та схильністю до домінування ($r=0,438$).

Як зазначалось вище, у ранній дорослості чоловіки цінують саморозвиток, сімейну та професійну сфери. Саморозвитку більшу увагу приділятимуть наполегливі та відповідальні особи ($r=0,418$), які прихильно та толерантно ставляться до оточуючих ($r=0,332$) і мають риси екстравертів ($r=0,351$). Чоловіків, схильних до відповідальності, акуратності та самоконтролю, більше цікавлять сфери сімейного ($r=0,387$) та професійного ($r=0,436$) життя, а екстраверти перевагу надають професійній діяльності ($r=0,377$). Зберегти свою індивідуальність у середньому віці прагнуть чоловіки, які не вирізняються своєю практичною спрямованістю, є більш гнучкі та артистичні ($r=0,399$).

Факторний аналіз показав, що у ранній дорослості (21-40 років) “велика п’ятірка” особистісних рис чоловіків об’єднується у три незалежні від життєвих цінностей фактори: екстраверсія-експресивність (0,711; 0,718), самоконтроль-емоційна стрима-

ність (0,754; -0,899) і прихильність (0,892). У середній дорослості (41-60 років) відбувається переструктурування рис особистості, і вони об'єднуються у такі три фактори: емоційність-експресивність (0,861; 0,713), прихильність-самоконтроль (0,780; 0,678) і екстраверсія (0,929). Отож, якщо легке ставлення до життя у молодших чоловіків пов'язане насамперед зі спрямованістю їхньої особистості, то для старших – з емоційною лабільністю. Самоконтроль молодших за віком чоловіків є наслідком їхньої емоційної стриманості, а старших – прихильного ставлення до оточуючих.

Пріоритетні життєві цінності жінок у ранній дорослості – це збереження індивідуальності (M=6,889), саморозвиток (M=6,067) та матеріальне положення (M=5,933), у середній – збереження індивідуальності (M=7,044), саморозвиток (M=6,667) та особисті досягнення (M=6,311). Найважливішими життєвими сферами для молодших жінок є захоплення (M=6,400), освіта (M=5,956) та професійна діяльність (M=5,822), для старших – суспільна сфера (M=6,578), захоплення (M=6,311) та фізична активність (M=6,267). Суспільна діяльність для жінок середньої дорослості виявилась значно важливішою, ніж для жінок ранньої дорослості ($t=-2,529$ при $p=0,013$).

Одна з найважливіших життєвих цінностей жінок зрілого віку – збереження індивідуальності – підтримується такою особистісною рисою, як експресивність ($r=0,351$; $r=0,299$): надмірно серйозне та відповідальне ставлення до життя заважає відстоювати власну точку зору і свою неповторність. У старшому віці (41-60 років) цінність власної індивідуальності більш виражена у жінок із зовнішньою спрямованістю особистості.

Іншим життєвим орієнтиром у жінок ранньо-середньої дорослості є прагнення до саморозвитку. У середній дорослості цьому сприяє активність, комунікабельність та домінування над іншими ($r=0,473$). Така важлива для 41–60-річних жінок життєва сфера як захоплення пов'язана з їхньою допитливістю, мрійливістю та артистичністю ($r=0,362$), а фізична активність – з екстравертованою спрямованістю особистості ($r=0,328$). Зв'язок інших ціннісних орієнтацій з особистісними рисами виявити не вдалось.

На основі факторного аналізу з'ясовано, що у 21–40-річному віці життєві цінності жінок об'єднуються в окремий фактор, а “п'ятірка” особистісних рис утворює два фактори: екстраверсія-емоційність-прихильність-самоконтроль (0,825; 0,840; 0,821; 0,744) та експресивність (0,918). У середній дорослості

експресивність поєднується з екстраверсією (0,718; 0,711), подібно 21-40-річним чоловікам, прихильність – з самоконтролем (0,891; 0,743), а емоційність стає окремим фактором (0,895).

Відмінності між жінками та чоловіками виявились у таких життєвих цінностях: для ранньої дорослості – соціальні контакти ($t=2,613$ при $p=0,01$) та сімейні цінності ($t=2,016$ при $p=0,047$), для середньої – саморозвиток ($t=-2,210$ при $p=0,03$), особисті досягнення ($t=-2,859$ при $p=0,005$), суспільна сфера ($t=-2,802$ при $p=0,006$). У ранньому дорослому віці чоловіки більше цінують соціальні контакти і цінності сімейної сфери, ніж жінки; у середньому віці саморозвиток, особисті досягнення та суспільна діяльність для них стають менш значущими, порівняно з жінками.

Проаналізуємо найменш важливі життєві цінності та сфери життєдіяльності у зв'язку з особистісними рисами у віці ранньої та середньої дорослості. Для молодших (21-40 років) чоловіків – це особисті досягнення ($M=5,737$), духовні задоволення ($M=5,816$) та освітня сфера ($M=5,711$). Роль цих цінностей зменшуватиметься у менш відповідальних та обов'язкових чоловіків ($r=0,438$; $r=0,348$; $r=0,463$), інтровертів ($r=0,320$; $r=0,494$) та тих, хто ставиться до життя надто серйозно ($r=0,545$; $r=0,322$). Жінки цього віку найменше цінують духовні задоволення ($M=5,244$), соціальні контакти ($M=5,333$) та суспільну діяльність ($M=5,311$). Зменшення значимості суспільної сфери в них пов'язана із ростом практичного та реалістичного світосприймання ($r=0,372$; $r=0,319$).

Старші за віком (41-60 років) чоловіки недостатньо цінують креативність ($M=4,857$), особисті досягнення ($M=4,881$) та освітню сферу ($M=4,809$). Важливість освітньої сфери менш значима для емоційно стриманих ($r=0,335$) і практичних ($r=0,488$) чоловіків. Остання риса впливатиме також на зменшення цінності креативності у житті чоловіків ($r=0,365$). Жінки цього віку також недостатню увагу звертають на креативність ($M=5,400$), духовні задоволення ($M=5,222$) та освітню сферу ($M=5,378$). Ці цінності менш виражені в практичних ($r=0,364$; $r=0,296$; $r=0,294$) та інтровертованих ($r=0,359$; $r=0,375$; $r=0,329$) жінок.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати таке. У сучасних чоловіків 21–40 років переважає прагнення у вільний час займатись тим, що отримує високу оцінку з боку референтних осіб чи групи. За допомогою хобі вони реалізують свої потенційні можливості та соціальну спрямованість. Молоді чоловіки намагаються будувати своє сімейне життя так, щоб отримати

визнання оточуючих, щоб кожен член сім'ї зайняв певну соціальну позицію і виконував строго визначені функції, прагнучи при цьому до саморозвитку. Для чоловіків цього віку важливо бути у добрій фізичній формі, особливо в очах авторитетних людей, перевага надається командним видам спорту. Вони намагаються добитись визнання у суспільстві шляхом вибору соціально престижної професії чи роботи, для них важлива колегіальність у роботі і вони намагаються якнайповніше реалізувати свої здібності у професійній сфері. Такі життєві цінності більш притаманні чоловікам-екстравертам, які є активні, комунікабельні, схильні до домінування і водночас не надто стурбовані практичною стороною життя, проявляючи пластичність поведінки. Вони поєднують самоконтроль, наполегливість і відповідальність. Переважно це чоловіки, які прихильно і толерантно ставляться до оточуючих.

Чоловіки у ранній дорослості недостатньо прагнуть підвищувати свій освітній рівень. Для них також маловажливими є особисті досягнення в освітній сфері. Вони вирізняються невисокою пізнавальною активністю через знижену пізнавальну мотивацію. Роль цих життєвих орієнтацій менш виражена у чоловіків з невисоким самоконтролем, схильних до інтроверсії і тих, хто має більш виражену практичну спрямованість у житті.

У середньому віці (41-60 років) чоловікам важливо займатись тими видами фізичної активності, які допомагають виразити їхню індивідуальність. Отримують задоволення як від індивідуальних, так і командних форм занять. Під час занять спортом виявляють наполегливість з метою виділитися з-поміж інших, добитись визнання своїх успіхів і схвалення у статусних людей. У вільний час чоловіки цього віку схильні займатись тим, що може підкреслити їхню індивідуальність і бути підставою для схвалення з боку референтних осіб. Хобі мають допомогти реалізувати їхню соціальну спрямованість. Зазначені вище пріоритетні життєві цінності більш властиві тим чоловікам середнього віку, які легко ставляться до життя, не вирізняючись своєю надмірною практичною спрямованістю, є пластичні та гнучкі у поведінці, прихильні та чуйні до оточуючих, поважають інших.

Емоційно стримані та практичні чоловіки середнього віку недостатньо прагнуть підвищувати свій освітній рівень, внести свій вклад в якусь галузь знань, проявляти креативність у науковій діяльності.

Для сучасних жінок у період ранньої дорослості важливим є вибрати той вид захоплення, який би дав можливість підкресли-

ти та яскраво виразити їхню індивідуальність. Як правило, вони не обмежуються одним видом хобі, а випробовують себе у різноманітних, іноді рідкісних, заняттях. На відміну від чоловіків, жінки у вільний час люблять займатись тим, що може принести матеріальну користь. Тому хобі може носити прагматичний характер. Жінок цього віку від чоловіків відрізняє також те, що для них важливою є сфера навчання та освіти. Вони вибирають ту освітню діяльність, яка максимально відповідає їхнім особистісним особливостям. Вони намагаються підвищувати рівень своєї освіти задля саморозвитку, а також заробітної плати та інших матеріальних вигод. Жінки цінують професійну діяльність через те, що це є нагодою “виділитись з натовпу”. Вони вибирають таку професію, яка могла б підкреслити їхню індивідуальну своєрідність та неповторність, дала б можливість підвищувати кваліфікацію та якнайповніше реалізувати свої здібності. У той же час жінки намагаються вибрати ту роботу, яка гарантує високу зарплату та матеріальне благополуччя. Якщо цього досягти складно, вони схильні змінити роботу чи спеціальність. Зазначені життєві цінності, насамперед, характерні експресивним жінкам 21-40 років.

Більш консервативні та ригідні жінки цього віку не схильні до соціальної активності: вони не отримують задоволення від своєї громадської діяльності, не прагнуть посісти певного місця в структурі суспільних відносин. Цим вони суттєво відрізняються від старших за віком жінок, які значно більшу увагу приділяють своїй соціальній активності.

Жінки середнього віку цінують свої власні суспільно-політичні погляди і намагаються не попасти під вплив оточуючих людей. Можливе схвальне ставлення до різного роду неформальних або навіть скандальних організацій. Будучи задіяними у суспільно-політичне життя, вони намагаються якомога повніше реалізувати та розвивати свої здібності у цій сфері, добиваючись, насамперед, реальних і конкретних результатів своєї діяльності. Часто це робиться задля підвищення своєї самооцінки. Їхнє хобі спрямоване на підкреслення індивідуальності та самореалізацію. Жінки ставлять конкретні цілі у сфері своїх захоплень і слідкують за тим, щоб їхні досягнення були не гірші, а може і кращі, за інших. У цьому віці для них важливою стає також фізична активність, яка має підкреслити їхню особистість та покращити фізичну форму. Відбувається критична переоцінка своїх даних і можливостей. Вони виявляють цілеспрямованість і прагнення досягти вагомого результату у цій сфері. Зазначені життєві

цінності у середньому віці підтримуються такими особистісними рисами жінок, як експресивність та екстравертованість: активні, комунікабельні, допитливі, пластичні жінки більше значення надають вищезазначеним цінностям та життєвим сферам.

У старшому віці (41-60 років) жінки недостатню увагу приділяють своїй освіті, демонструючи стереотипність при вивченні якогось питання. Їхня пізнавальна активність починає знижуватись і спрямована на конкретні, суто практичні результати. Це, насамперед, характеризує пасивних, замкнутих і практично спрямованих жінок.

Розглянемо отримані нами дані у світлі важливих психосоціальних завдань ранньої дорослості: активного практичного залучення людини у професійну діяльність, організації власної сім'ї, визначення свого ставлення до суспільного життя. Професійна сфера виявилась важливою у житті як чоловіків, так і жінок. Чоловіки з-поміж важливих життєвих сфер вказують сферу сімейного життя, проте сучасні жінки 21-40 років не віднесли її до пріоритетних. Натомість у них, так само як і у чоловіків, ціниться сфера особистих захоплень. До сфери соціальної активності чоловіки цього віку ставляться нейтрально, а жінки – певною мірою ігнорують.

Важливими психосоціальними завданнями середньої дорослості є підтримувати економічний стандарт життя, організувати дозвілля і прийняти фізіологічні зміни, пов'язані з віком. У зв'язку з цим життєві пріоритети мали би бути пов'язані з матеріальними цінностями, сферою особистих захоплень та фізичною активністю. 41-60 років – це оптимальний час для реалізації себе в суспільних відносинах, що зумовлює зростання цінності суспільної сфери для людини. Успішне розв'язання психосоціального конфлікту, за Е. Еріксоном, має призвести до генеративності, а отже, переоцінки цінностей з ухилом на творчість.

У нашій роботі з'ясовано, що матеріальне положення не відіграє провідної ролі у житті осіб зрілого віку, як часто прийнято вважати. Значно більша увага приділяється хобі та фізичній активності, що дозволяє вирішити питання проведення дозвілля та фізіологічних змін на порозі старості. Успішнішу інтеграцію у суспільство можна очікувати від жінок середнього віку, в яких кардинально змінюється ставлення до соціальної активності: вона стає однією з пріоритетних життєвих сфер, у той час як чоловіки обмежуються зростанням соціальних контактів. Звертає на себе увагу недостатнє прагнення сучасних чоловіків та жінок середнього віку реалізовувати свої творчі можливості та зміню-

вати навколишню дійсність, тобто певне ігнорування генеративності у своєму житті.

Висновки. У дорослому віці (21–60 років) пріоритетними для чоловіків є власний престиж і соціальні контакти, які насамперед виявляються у сфері захоплень та фізичної активності людини. Для жінок найважливішими є збереження індивідуальності та саморозвиток у сфері їхніх захоплень. Важливість матеріального положення зазначають лише жінки раннього дорослого віку. Виявлені вікові зміни окремих життєвих цінностей: при переході від ранньої до середньої дорослості цінність саморозвитку для чоловіків зменшується, а значимість суспільної сфери для жінок зростає.

Найбільше особистісні риси впливають на життєві цінності чоловіків раннього дорослого віку, найменше – на цінності жінок цього віку. Біологічно зумовлені риси по-різному впливають на життєві цінності людини: одні (експресивність та екстраверсія) мають значний вплив, інші (емоційність) – незначний. Соціально зумовлені риси (самоконтроль і прихильність) найбільше впливають на ціннісні орієнтації чоловіків у ранній дорослості; у жінок цього впливу не виявлено. Креативність більше цінується експресивними чоловіками 21–60 років і жінками 41–60 років. Подальші дослідження даної проблематики можуть бути пов'язані з вивченням особистісних чинників життєвих цінностей у пізній дорослості.

Список використаних джерел

1. Гаврилюк В. В. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации (поколенный подход) / В. В. Гаврилюк, Н. А. Трикоз // Социологические исследования. – 2002. – № 1. – С. 96-105.
2. Капрара Дж. Психология личности / Дж. Капрара, Д. Сервон. – СПб.: Питер, 2003. – 640 с.
3. Крючков А. И. Мировоззренческий портрет современного украинского студента / А. И. Крючков, Л. М. Крючкова // Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка. Вісник ЧДПУ. Серія: Філософські науки. – 2003. – Вип. 20. – С. 71-76.
4. Поторій Я. І. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери студентів / Я. І. Поторій // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 2. – С. 36-39.
5. Скок М. А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента / М. А. Скок // Чернігівський державний педагогічний

університет ім. Т. Г. Шевченка. Вісник ЧДПУ. Серія: Психологічні науки. – 2002. – Вип. 11. – С. 128-132.

6. Wilson E. O. *Sociobiology: The new synthesis* / E. O. Wilson – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1975.
7. Rolston H. *Genes, genesis, and God: Values and their origins in natural and human history* / H. Rolston – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1999.
8. Inglehart R. *Modernization and post-modernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies* / R. Inglehart – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996.

The research focuses on personal factors of life values in early and middle adulthood. The priority for 21-60-years-old men is their own prestige and social contacts which are revealed in the field of entertainment and physical activity of people. For women of utmost importance is preserving their individuality and self-development in the field of their interests. Importance of financial condition is indicated only by women of early adulthood. In the period of going from early to middle adulthood value of self-development for men is decreasing.

In early adulthood life values of men are mostly influenced by extraversion, expressiveness, self-control and commitment; in middle adulthood – by expressiveness and emotionality. In early adulthood men with weak self-control pay insufficient attention to personal achievements in education. Personal features have very little influence on women in early adulthood; in middle age the most influential are extroversion and expressiveness. In early adulthood introverted and less expressive women do not pay enough attention to the social field and social contacts. In the period of going from early to middle adulthood the role of these life values is growing significantly.

In late adulthood (41-60 years) introverted and practically minded women do not pay enough attention to their education, their cognitive activity is decreasing and is oriented towards specific results. Creativity is more valued by expressive men of 21-60 years of age and women of 41-60 years of age.

Keywords: life values, extraversion, expressivity, self-control, adulthood.

Отримано: 22.01.2013 р.